

Förintelsen

sammanställt av
redaktörerna

Ideologisk grund | Kriminalpolis och "etnogenetisk registrering" av "zigenare" | De första deporteringarna och interneringarna i samlingsläger | Arbetsläger | Massavrättningar | Gettot Łódź | "Auschwitz-Erlass" (Auschwitzdekretet) | Offer | De överlevande

➤ *Förföljelsen av "zigenare" som hade pågått under århundraden kulminerade i folkorden under nazisternas styre. Romerna sågs som "ett problem", "asociala" och "en underlägsen ras", något som ledde till att de arresterades och mördades i det tyska riket och i de tyskockuperade områden.*

TRAURIGI ČERHENI

*Traurigi čerheni ando učo nebo.
Nan man blajbens ande mro šatno khere.
Ari man line andar mro šatno vodro,
mra džuvla muklom odoj le čavorenca.*

*Traurigi čerheni ando učo nebo.
Legede man andar mro šatno khere.
Ando logeri man legede,
odoj tharde man upro praho.*

EN SORGSEN STJÄRNA

*En sorgsen stjärna på himlavalvet
ingen möjlighet att bo kvar i mitt hus
de drog upp mig ur sängen
lämnade min fru och barn*

*En sorgsen stjärna på himlavalvet
de tog mig från mitt hus
de förde mig till lägret
där jag blev till aska.*

Ill. 1 Burgenland-romsk sång från koncentrationslägren, inspelad av Paula Nardai (ur Hemetek, Ursula / Heinschink, Mozes (1992): *Lieder im Leid. Zu KZ-Liedern der Roma in Österreich. I: Jahrbuch des Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstands: 76-93, Wien, s. 81*)

IDEOLOGISK GRUND

Den centrala terminologin och åsikterna, som senare användes av nazisterna som skäl för att döda "ovärdigt liv", hade fastställts långt innan nazisterna kom till makten. Uttrycket "ras" har till exempel använts sedan 1600-talet för att dela in människor i olika grupper. Detta gjordes oftast efter geografiska kriterier i kombination med yttre kännetecken, som hudfärg eller vissa särigheter. Under 1700-talet grupperade Carl von Linné, grundaren av den moderna indelningen av alla levande ting, människor efter deras hudfärg (vit, röd,

gul, svart) i fyra grupper och tillskrev varje grupp särskilda kännetecken. Enligt honom var européerna vita och "styrdes av lagar, var optimistiska och muskulösa", medan asiaterna var ljusa och "styrdes av åsikter, var melankoliska och stela". Uttrycket "ras" är fortfarande idag nära förknippat med värderande omdömen. Det är fortfarande vanligt att använda hudfärg som differentiering, även om den grundläggande föreställningen om ras har blivit mindre vanlig.

Under 1800-talet cirkulerade flera olika rasteorier. Rasernas olika karaktär omvandlades till olika värden (mellan 3 och 11 beroende på teori). Det högsta värdet gavs till den "kaukasiska",

"vita", "germanska" eller "ariska rasen". Under mitten av 1800-talet gjorde Arthur de Gobineau anspråk på existensen av högre och lägre "raser" i sin "Essai sur l'inégalité des races humaines" (Om de olika rasernas ojämlikhet). Enligt hans mening tillhörde särskilt "arierna" och "de nordiska folken" de högre raserna. Därmed speglade han de allmänna föreställningarna. Nytt var dock hans starka förkastande om "blandning" av "raserna", vilket kunde leda till degenerering och till slut förintelse. I samband med detta myntade belgaren Richard Liebich uttrycket "ovärdigt liv" några år senare (1868).

Mot bakgrund av den vetenskapliga biologin, som såg ärftliga faktorer

Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens.

Ihr Maß und ihre Form.

Von den Professoren

Dr. jur. et phil. Karl Binding und Dr. med. Alfred Hoche
früher in Leipzig in Freiburg

Verlag von Felix Meiner in Leipzig
1920

som nödvändiga för den mänskliga existensen, letade uppfattningarna om överlägsenhet och underlägsenhet, "rena" och "blandraser", "värdigt" och "ovärdigt liv" sig in i kriminologin. 1876 pekade italienaren Cesare Lombroso för första gången ut "de genetiska anlagen" som orsak bakom "zigenarnas" påstådda brott, i sin "L'uomo delinquente" (Den kriminella människan).

Uppfattningen att raser kunde göras "överlägsna" genom att kontrollera fortplantningen, en uppfattning som var allmänt accepterad i Europa och USA, slogs samman med kravet på "utrotning" av "ovärdiga (erbuntüchtige) människor" i Tyskland efter det första världs-

kriget. Rashygienkraven omfattade allt från internering, abort och sterilisering, till dödshjälp. 1920 krävde Karl Binding och Alfred Hoche att alla de som "tyngde ner tillvaron" och var en "börda för samhället" skulle dödas. 1923 inrättades den första professuren i rashygien i München. Dess innehavare, Fritz Lenz, skrev en text om "Menschliche Auslese unde Rassenhygiene" (Det mänskliga urvalet och rashygien), som senare skulle komma att påverka Hitlers "Mein Kampf". Organisationer, vetenskapsmän och inflytelserika privatpersoner kämpade för att sprida idéerna om rashygien, något som var mycket givande i Tyskland under mellankrigsåren. De politiska

partierna, i synnerhet nazisterna, använde sig av dessa idéer för att underblåsa den ökade oviljan gentemot judar och andra befolkningsgrupper. [Ill. 2]

Den 14 juli 1933 upptogs rasteorin bland lagarna i det Tredje riket. Uppfattningen om "ovärdigt liv" hade ett stort inflytande på den nazistiska raspolitiken. En "frisk (erbgesund)" och "arisk" avkomma uppmuntrades, medan mentalt och fysiskt handikappade människor såväl som "asociala" och "främmande raser" förföljdes. "Zigenarna", vars plats i samhället var svår att bestämma på grund av deras ariska ursprung, uppfattades i allmänhet som "asociala" och sågs därför oftast som en "asocial ras".

Ill. 3

Paul Ansin, som kallades Weiskopp, fick lämna "Wehrmacht" eftersom han var "zigenare". Han sköts i Auschwitz-Birkenau dagen efter han kom dit, fortfarande iklädd sin uniform.

(ur Gilsenbach, Reimar (1993): Oh Django, sing deinen Zorn. Sinti und Roma unter den Deutschen. Berlin: BasisDruck Verlag, s. 70)

Ill. 2

Boken "Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens" (Att öppna vägen för förintelse av ovärdigt liv) av juristen Karl Binding och doktor Alfred Hoche. Binding och Hoche behandlade, i likhet med andra, statens hantering av mentalt handikappade när det gällde kostnadseffektiva kalkyler. De förordade att alla de som var en börda för samhället skulle dödas (de som "tyngde ner" samhället).

"Man kan beräkna att den genomsnittliga förbrukningen per person och år för vård av dessa idioter uppgår till 1 500 M. Om vi lägger samman alla idioter på vårdhemmen i Tyskland, blir den sammanlagda summan 20-30 000. Om vi antar att personen, i varje enskilt fall, kommer att leva i 50 år, är det enkelt att se vilken enorm summa det blir med mat, kläder och värme, som tas ur statskassan och läggs på dessa föga lönande saker.

(översatt från Binding, Karl / Hoche, Alfred (1920): Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens. Ihr Maß und ihre Form. Leipzig: Felix Meiner, s. 54)

Utdrag från rundskrivelsen från Reichsführer SS och ledaren för den tyska polisen, Heinrich Himmler, från den 8 december, gällande kampen mot "zigenarplågan".

"[...] 1(1) Erfarenheter från kampen mot zigenarplågan fram tills nu och den rasbiologiska forskningens insikter gör att det verkar logiskt att lösa zigenarfrågan med hjälp

av rasens natur. Erfarenheter har visat att blandraserna utgör den största andelen av zigenarbrottsligheten. Dessutom har försök att få zigenarna att slå sig ner särskilt misslyckats hos de renrasiga zigenarna på grund av deras starka vandringsdrift. Det är därför nödvändigt att skilja på de renrasiga zigenarna och de blandrasiga när zigenarfrågan behandlas.

(2) För att uppnå våra mål är det först nödvändigt att fastställa rasanknytning hos alla de zigenare, som vandrar omkring i det tyska riket."

Ill. 4 (översatt från: Ministerialblatt des Reichs- und Preussischen Ministers des Innern, Jg. 99, Nr. 51, 14.12.1938, ss. 2105-2110)

Bekämpfung des Zigeunerunwesens" (Centralbyrån för bekämpning av "zigenarplågan") i Wien. I Tyskland banade utnämningen av "Reichsführer SS", Heinrich Himmler, till chef över polisstyrkorna i riket väg för en "standardåtgärd".

"Zigenarna" sågs främst, mot bakgrunden av den omfattande anti-"ziganismen", som ett problem för polisen, men på grund av den ständiga påverkan från rasteorier blev den rasistiska aspekten i bedömningen av "zigenarna" allt viktigare. "Nürnberger Tassengesetze" (Nürnberglagarna) från 1935 banade vägen för en bedömning av "zigenarna" som en "underlägsen ras" och tog bort deras rätt till tyskt medborgarskap och därmed även deras medborgerliga rättigheter. Det låg på vetenskapsmännen att i efterhand bevisa dessa teser sanna. Den nazistiska regimen hittade på så sätt en annan "fiende" vars förtal och förestående förintelse kunde ena "det tyska folket".

När Robert Ritter, läkare och psykiatriker, tog över ledningen för "Rassenhygienische und erbbiologische

Forschungsstelle" (Forskningscenter för rashygien) under rikets hälsodepartement, spelade han en framträdande roll i rikets "zigenarforskning". Hans egentliga syfte var att bevisa att kriminellt och "asocialt" beteende var ärftligt. Medan judarna hade anklagats för intellektuell "upplösning" av den statliga strukturen, förklarade man "zigenarna" "primitiva", "med en torftig kultur" och utan någon historia. De hotade moralen genom sin "blandning" och sitt "uppbyggande av ett kriminellt underproletariat" genom sin ras. Redan 1935 lades kravet fram att "zigenarna" skulle interneras i arbetsläger och tvångssteriliseras. Ritter fokuserade på "de blandrasiga zigenarna", vars klassificering var bredare än judarnas: människor förklarades "blandrasiga zigenare" om de var en åttondel "zigenare". [Ill. 9]

Under slutet av 1938 förkunnade Heinrich Himmler i en rundskrivelse att han skulle "lösa zigenarfrågan med hjälp av rasens natur". De teorier som kom från nazistiska vetenskapsmän och

politiker var dock motsägelsefulla fram till 1942/43. Å ena sidan gjorde romernas indiska ursprung dem till "arier", men å andra sidan ville politiker och forskare bevisa deras "främmande ras" (Artfremdheit) för att kunna rättfärdiga förföljelsen av dem. [Ill. 4, 5]

På grund av de ideologiska motsägelserna utfördes förföljelsen av "zigenarna" på ett mindre samordnat sätt än förföljelsen av den judiska befolkningen. Det fanns till exempel fortfarande många romer i armén 1943, trots att samma armé var inblandad i de romska folkorden i öst, och trots att tusentals romer redan hade dödats i koncentrationsläger. Dessa romer i armén deporterades direkt till Auschwitz från fronten, trots att de ibland till och med hade fått hedersmedaljer. [Ill. 3]

In seinem Erlass vom 8. Dezember 1938 hat der Reichsführer SS und Chef der Deutschen Polizei im Reichsministerium des Innern die allgemeinen Richtlinien zur umfassenden Bekämpfung der Zigeuner im ganzen großdeutschen Reichsgebiet gegeben.

Der Erlass geht von den Erfahrungen und Erkenntnissen aus, die bisher bei der Bekämpfung der Zigeunerplage gewonnen wurden. Er will, und damit packt er das Übel an der Wurzel an, die Zigeunerfrage aus dem Wesen dieser Rasse heraus lösen.

III. 5

Från den nazistiska tidningen "Rechtsspiegel" den 24 februari 1939:

"I sitt dekret från den 8 december 1938 drog Reichsführer SS och ledaren för den tyska polisen upp de huvudsakliga riktlinjerna i kampen mot zigenare över hela riket. Dekretet baserades på de erfarenheter och insikter som hittills vunnits i kampen mot zigenarplågan. Han vill lösa zigenarfrågan med hjälp av rasens natur, och genom detta utplånar han det onda"

(ur Hancock 2002, s. 40)

"GESTORBEN"

Ungefär hälften av fångarna i det tjeckiska "zigenarlägret" Lety/Lettig var barn under 14 år. I sin bok "The Holocaust of Czech Roma", berättar historikern Ctibor Nečas mycket detaljerat om deras öden. Ett stycke lyder:

"De sista dagarna för de föräldralösa och övergivna barnen, vars föräldrar hade dött eller förflyttats till sjukhuset, måste ha varit hjärtskärande och ensamma, när de fick klara sig själva. När de hittades döda noterades detta med stor fördröjning i deras akt, men dessa arkiv är ofullständiga och till och med felaktiga.

Till exempel ges endast månad som tidpunkt för Františka Čandová, Jan Marion Čermák-Růžičkas, Marie Petržilková, Jiří Růžičkas, Václav František Růžičkas, Zdeněk Růžičkas, Božena Františka Růžičková, Josefa Růžičková och Marie Růžičková död, medan František Floriáns dödsfall endast anges med år. Ondřej Růžičkas och Růžena Růžičková akter är endast märkta med 'gestorben' [död] och inget datum alls. Lika otillräckliga är Jan Růžičkas och František Procházkas akter som endast innehåller en anteckning om 'död vid okänd tidpunkt.' Några av de avlidna barnen blev inte ens ordentligt identifierade."

III. 6 (ur Nečas 1999, s. 91f.)

DE FÖRSTA DEPORTERINGARNA OCH INTERNERINGARNA I SAMLINGSLÄGER

Efter det att romerna hade mist sina rättigheter och möjligheter till inkomst var de ofta tvungna att förlita sig på barmhärtigheten hos de lokala myndigheterna, för vilka de var en stor påfrestning. Påfrestningen, som orsakats av nazisterna, användes som ett svepskäl till att vidta förföljelseåtgärder mot romerna. Rasbiologernas huvudangelägenhet var de så kallade "blandrasiga zigenarna". De första arresteringarna ägde rum under kampanjen "Arbeitsscheu Reich"

(arbetsskyggt rike), som riktades direkt mot tiggare, prostituerade, lösdrivare och "zigenare". På order av Reichskriminalpolizeiamt (Rikssäkerhetsöverstyrelsen) deporterades 700 tyska romer, de flesta av dem sinti, till koncentrationslägren Dachau, Buchenwald, Sachsenhausen och Lichtenburg i juni 1938.

Ett år senare deporterades 3 000 tyska och österrikiska romer till koncentrationslägren Dachau, Mauthausen, Ravensbrück och Buchenwald. De nazistiska myndigheterna och polisen kunde förlita sig på mellankrigstidens polisundersökningar i fråga om registreringen av romer.

På grund av "Festsetzungserlass" (förordningen om rörelsestop) som

utfärdades av Himmler och Heydrich (1939) fick romerna inte lämna de städer där de bodde. Om de inte lydde förordningen skickades de omedelbart till koncentrationslägren. På order av Himmler ("Schnellbrief") förekom det en våg av interneringar till samlingsläger 1939. Dekretets egentliga syfte var att samla alla "zigenare" i det tyska riket (uppskattningsvis 30 000) i läger och deportera dem så fort som möjligt till "generalguvernement" Polen. Dekretet kunde inte verkställas snabbt, vilket är anledningen till att de tillfälliga "samlingslägren" omvandlades till "arbetsläger" snarlika koncentrationslägren. [III. 6]

ARBETSLÄGER

Ett stort antal arbetsläger inrättades i Tyskland, i det anslutna Österrike och i de tyskockuperade områdena i Cen-

tral- och Östeuropa. Till en början var dessa läger avsedda som straffarbetsläger endast för romska arbetande män, precis som många andra läger i Österrike och i Tyskland. I Österrike fanns det till exempel minst 17 läger av olika storlek.

Några av dessa "arbetsläger", som till exempel i Lety i södra Böhmen, eller Belzecanläggningen i Polen, omvandlades till "zigenarläger" för män, kvinnor och barn. Många läger stängdes 1943; de intagna deporterades antingen till dödslägren, till andra

RASHYGIENSK KATEGORISERING

Fram till 1944, när klassificeringen av romer till slut upphörde, hade Rassenhygienische und bevölkerungs-biologische Forschungsstelle (Forskningsbyrå för rashygi) under ledning av Ritter "kategoriserat" ungefär 24 000 människor; många av dem var vid den tidpunkten inte längre i livet.

(se Lewy 2001, s. 105)

"Ritter utförde det hela lugnt och sansat, på gatorna, och på ett vänligt sätt. En efter en fördes fram och sattes på en stol. Sedan jämförde han barnens ögon, frågade oss många frågor, och Justin skrev ned allt. Sedan sa han, "Öppna munnen", och han hade något instrument som han använde för att mäta halsen, näsborrarna, näsan, näsryggen, ögonens placering, ögonfärgen, ögonbrynen, insidan och utsidan av öronen, nacken, händerna, allt som kunde mätas."

III. 7 (översatt från Krausnick, Michael (1995): Wo sind sie hingekommen? Der unterschlagene Völkermord an den Sinti und Roma. Gerlingen: Bleicher Verlag, s. 97)

DÖDANDE AV ROMERNA I WARSZAWA-OMRÅDET

Den polske romforskaren Jerzy Ficowski har skrivit vad som fram tills idag är den mest omfattande beskrivningen av de tyska truppers förföljelse av polska romer. Han berättar om Warszawas förorter:

"Ofta var resultatet så totalt att mördarna var de enda vittnena : [...] 1942 mördade Hitlers fascister många zigenare i Warszawas förorter; inklusive 30 människor i Grochów, män, kvinnor och barn, och även några familjer i Targówek. Många sköts 1943 i Bem-Fort. I Komorowa, nära Warszawa, mördades kvinnor och barn. I skogarna i närheten av Zyrardów sköts en zigenarfamilj. I skogarna i Brack och Gazyck, nära Sochaczew, mördades tolv familjer. Samma historier kan hittas i Konsk, Sochaczew och Marki. I Sielce i Warszawa brändes fem familjer levande i ett träskjul. I Jadów samlade man ihop områdets zigenare och låste in dem i den lokala synagogan, alla männen sköts. Kvinnorna lyckades under natten fly till Karczewo, där den ryska polisen snart började mörda zigenarna, och bland annat slängde ut barnen på gatan genom fönstren. Många av zigenarna hade skjutvapen och kämpade mot gendarmerna tills de hade använt upp alla skott. Det var endast i undantagsfall som människor lyckades att fly. I en by nära Milosna sköts i januari 1943 över 20 människor, bland dem mer än ett dussin barn. I oktober 1944 sköt Gestapo 104 zigenare nära Puszcza Kampinowska; endast en man lyckades fly. Liknande mord ägde rum allt för ofta. [...]"

III. 8 (översatt från Ficowski 1992, s. 65f.)

arbetsläger eller dödades direkt. Några läger fanns kvar till 1944, till exempel Dubnica nad Vahom i västra Slovakien. Det största av "zigenarlägren", Lackenbach i Burgenland som 1941 hade upp mot 2 300 fångar, fanns kvar till krigets slut.

De internerade var tvungna att arbeta mycket hårt: de fick gräva kanaler, regleringar till vattendrag eller reservoarer, utföra vägarbeten, åkerarbete och arbeta inom alla slags verksamheter. På grund av näringsbrist, hårt arbete och sjukdomar var dödlig-

heten hög. I Lackenbach dog 237 människor under de fem år lägret fanns. I Lety dog minst 326 människor på tre år; i Belzec finns det inga exakta tal, men antalet döda tros ligga på ungefär samma siffra som i de andra lägren.

MASSAVRÄTTNINGAR

Det systematiska dödandet av romer började under sommaren 1941 och var en följd av det tyska anfallet mot Sovjetunionen. Som "medhjälpare" och "spioner" för "judisk kommunism" föll tusentals romer offer för de massavrättningar som utfördes av SS "Einsatzgruppen" (insatsstyrkor), som tillsammans med armén mördade bakom fronten. Till skillnad från åtgärderna i Tyskland, koncentrerade polisen sig mest på de resande "rasrena" och "endogama zigenarna", som med sitt resande bäst motsvarade bilden av spio-

ner. 33 000 judar och hundratals romer fanns bland offren för massmorden i Babij Jar i närheten av Kiev, som utfördes av "Einsatzgruppe C" tillsammans med "6. Armee". Precis som i Sovjetunionen dödades fler romer i massavrättningar än i lägren i Polen och i de övriga tyskockuperade områdena i Östeuropa och på Balkan. Det finns inga exakta siffror tillgängliga, men försiktiga beräkningar tyder på att fler än 100 000 människor mördades utanför lägersystemet. [III. 8]

I Serbien, som var ockuperat av tyskarna sedan 1941, spelade de så kallade "hämndavrättningarna", som judar, serber och romer föll offer för, en minst lika stor roll i förintelsen av den

romska minoriteten. Till skillnad mot i öst, valde "Einsatzgruppen" ut offren och armén utförde avrättningarna. Harald Turner, ledare för de tyska militära administrationen, förklarade 1942 att Serbien var det enda landet i vilket "jude- och zigenarfrågan" hade "lösts". "Einsatzgruppen" och de väpnade styrkorna stöddes av lokala fascistorganisationer. I Kroatien var det "Ustascha"-milisen och i Ungern (som var under tyskt styre från och med 1944) var det "Pilkors"-fascisterna som utförde massavrättningarna, organiserade deporteringarna och drev lägren.

Gettot Łódź

"Auschwitz-Erlass" (Auschwitzdekretet)

Offer

Överlevande

DR. MENGELES ARBETE

Mengeles urval vid järnvägsperongen i Birkenau, där han sökte efter försökskaniner till sina experiment, är ökända. Han utförde sina experiment i barack 32 i zigenaravdelningen, lemlästade och mördade hundratals människor i vetenskapens namn. Helmut Clemens, då 18 år gammal, var tvungen att arbeta på sjukavdelningen som en springpojke åt Mengele. Där blev han vittne till Mengeles brott:

"På kvällarna fick jag dra ut kropparna som låg på hög i den lilla baracken, skriva ner numren på deras armar och dra bort några till Dr. Mengele. Han skar sedan upp dem på olika sätt. På hyllorna stod burkar med organ - hjärtan, hjärnor, ögon och andra kroppsdelar."

III. 9 (Fings 1997, s. 104)

29. JUN. 1944
Hyg.-bakt. Unters.-Stelle
der Waffen-SS, Südost
Auschwitz G.S., am 29. Juni 1944.

Anliegend wird übersandt:
(12-jähriges Kind)

Material: Kopf einer Leiche entnommen am
zu untersuchen auf: Histologische Schnitte

Name, Vorname:
Dienstgrad, Einheit: siehe Anlage
Klinische Diagnose:

Anschrift der einsendenden Dienststelle: H.-Krankenbau
Zigeunerlager Auschwitz II, B II e

Bemerkungen: Der 1. Lagerarzt
K.L. Auschwitz II
Mengele
SS-Hauptsturmführer.
(Stempel, Unterschrift)

III. 10

Medicinska dokument som anhåller om en histologisk undersökning av en romskt barns huvud, från den 29 juni 1944 och signerad av Josef Mengele.

(ur Hancock 2002, s. 49)

GETTOT ŁÓDŹ

Som tidigare har nämnts skulle romerna från början ha internerats i "generalguvernementet Polen" i "samlingsläger" i väntan på deras "slutliga deportering" (Himmlers "Schnellbrief" från 1938). I det judiska gettot, Łódź ("Litzmannstadt") inrättades ett "zigenarläger"

1941 på order av Himmler. SS, "Jüdische Ordnungsdienst" (den judiska säkerhetskåren) och en "zigenarpolis" inrättades särskilt för att avgränsa kvarteret från det övriga gettot och världen utanför. Ingen information om förhållandena i lägren skulle nå utsidan. Mellan den 5 och 9 november 1942 anlände 5 transporter med sammanlagt 5 007 romer från Österrike till Łódźgettot. Medlemmar i SS och "Reicharbeits-

dienstes" (rikets arbetskår) vaktade lägret och tvingade några av internerna till tvångsarbete. Romerna var tvungna att sova på golvet och fick varken medicin eller tillräckligt med mat. Snart bröt en tyfusfeber ut. De 4 400 människor som fortfarande var vid liv i januari 1942 fördes med lastbilar till förintelseläget Chelmno/Kulmhof och mördades i gasvagnar. Ingen av de 5 007 romerna överlevde.

"AUSCHWITZ-ERLASS" (AUSCHWITZDEKRETET)

Den 16 december 1942 utfärdade Heinrich Himmler en förordning att alla "zigenare" som fortfarande fanns inom det "Tyska riket" skulle deporteras till Auschwitz. "Auschwitzdekretet" var det slutliga avslöjandet av en plan som i själva verket hade existerat sedan 1938 och delvis redan hade verkställts, dvs. "zigenarnas" fullständiga förintelse. Himmlers deporteringsorder riktades mot alla "blandrasiga zigenare, romzigenare och balkanzigenare" och graden av "blandras" spelade inte längre någon

roll. Undantaget var en liten grupp av "rasrena zigenare" som skulle användas som "museiföremål" i Himmlers friluftsmuseum, med dessa existerade endast på pappret.

I det så kallade "zigeniska familjeläget" i Auschwitz, hade man trängt ihop över 20 000 romer på en mycket liten yta. Majoriteten av dem hade kommit från "samlingslägren" i Tyskland, Österrike, Polen, Böhmen och Mähren. De inhystes i 32 träbaracker, som från början skulle ha använts till 52 hästar. Upp mot 600 romer sattes i en sådan barack. De sanitära förhållandena var en katastrof. Redan efter några månader hade hundratals romer dött av närings-

brist, epidemier och tvångsarbete.

Romerna användes till största delen för svåra lerjords- och byggnadsarbeten inom lägret. Svälteepidemin "Noma" rasade bland barnen. Lägersystemet var också märkt av interna maktsystem. De politiska fångarna var i toppen, med judar och romer längst ner i hierarkin. Stereotyper och fördomar levde vidare inne i lägret. Identifieringssystemet som SS inrättat gjorde det lätt att känna igen fångarna. Romerna bar en brun eller svart triangel, fångens nummer föregicks av ett "Z" (för "Ziguerer") och var tatuerat på underarmen.

Bland alla lägren i Auschwitz hade "zigenarlägret" det högsta dödsta-

III. 11

"Skriket / min bror Ossi Z 5743 i Birkenau 1943, dog av svält och tyfus".

Målning av Karl Stojka.

(ur Stojka, Karl (1990): Ein Kind in Birkenau. Wien: egen utgivning, framsida)

Den österrikiske konstnären Karl Stojka var en pojke på 12 år när han tillsammans med sin familj deporterades till Auschwitz-Birkenau 1943. Han minns sin yngre brors död:

"Min lillebror Ossi dog av svält. Han låg i sängen ovanför, sju år gammal, och vi var tvungna att arbeta och han var helt ensam! Och när de andra gav honom mer bröd, så stal de äldre brödet och teet och soppan från honom. Och han svält ihjäl, han dog. Vart fanns Gud?"

III. 12

(ur Cech / Fennesz-Juhász / Heinschink 1999, s. 117)

let. 19 300 människor förlorade livet där; 5 600 gasades, 13 700 dog av svält, sjukdomar, epidemier och från medicinska experiment. De senare användes för att bevisa den ödesdigra påverkan av "ras" och ärftlighet. Fantasin hos de läkare som getts uppgiften, främst Josef Mengele, var gränslös. Romer injicerades med saltlösningar och tyfusbak-

terier, läkarna testade färgpigment och hjärtinjektioner för att kunna undersöka tvillingars ögon. Läkarna, medlemmar av SS och armén handlade utifrån en vetenskaplig föreställning som var allmänt utbredd bland befolkningen. [III. 9-12]

Auschwitz är endast ett av många koncentrationsläger där romerna mördades, delvis före och systematiskt efter

"Auschwitzdekretet". Förutom detta verkställdes den andra delen av förintelsepolitiken, dvs. tvångssteriliseringar som utfördes både inne i lägren och på sjukhusen utanför. Tusentals romer, majoriteten kvinnor och barn, var tvungna att genomgå denna operation, ofta utan bedövning. Många dog under operationerna.

OFFER

Det är fortfarande inte känt hur många romer som föll offer för nazisternas förföljelse. Romerna var inte alltid registrerade som romer, och dyker upp i statistiken som medlemmar av majoritetsbefolkningen, under "övriga" eller inte alls. Dokument från förintelselägren och deporteringslistor har tappats bort, ligger utspridda i många arkiv eller har inte undersökts än. De dokument som fortfarande finns kvar från de väpnade styrkorna och SS ("Schutzstaffel", skyddsskåren) som ömsom mördade bakom östfronten, ofta efter eget omdöme, är ofta ofullständiga och i synnerhet när

det gäller romerna, felaktiga. Mord på oräkneliga offer, vid massavrättningar som i gaskamrarna, dokumenterades inte överhuvudtaget. Forskningen måste förlita sig på uppskattningar; vilka uppgifter de än ger så är det högst troligt med en siffra på minst 250 000 offer.

Den allmänna diskussionen inom ämnet, om den överhuvudtaget äger rum, baseras ofta mer på personliga motiv än fakta. Å ena sidan tenderar romska organisationer, med tydliga motiv, att sätta antalet offer till en mycket hög siffra. Minoritetsaktivister var till exempel av den uppfattningen att folkmordet hade 500 000 eller till och med 750 000 offer – en siffra som inte har bekräftats av forskare. Å andra sidan har rasmotiverade historiker ifrågasatt all forskning

inom området och följaktligen även själva folkmordet på romer. Seriös historisk forskning har också en tendens att inte vilja kännas vid den rasistiska naturen hos förföljelsen av romerna. Anledningen till detta är ofta att inte ta bort fokus från judarnas tragiska öde.

En sak är klar: I likhet med den judiska befolkningen berövades romerna sina rättigheter, internerades och mördades i det tyska riket. Det dokumenterade förloppet av förföljelsen och antalet brott som hämtats från enbart dokument kan inte leda till någon annan slutsats än att det var ett "rasgrundat" massmord. Om, som det ofta har betonats, det egendomliga, historiskt nya och aldrig förut skådade inslaget i judarnas förintelse var den maskinliknande noggrannheten

”DERAS SJÄLAR ÄR SJUKA”

Den österrikiske romen Ceija Stojka från lovararomerna, överlevare från Auschwitz och en välkänd författare och konstnär, beskriver hur de överlevandes barn också led av Förintelsens trauma:

”När vi kom därifrån, var vi mycket sjuka! Hjärtat var skadat, våra huvud, våra själar var sjuka. Och under den perioden skulle staten - inte romerna eller vanliga dödliga, utan staten, ha haft insikt att tillåta, som idag, upplysning och diskussioner om vad som var nödvändigt. Dessa människor skulle allihop ha blivit hjälpta. De skulle inte ha skaffat barn förrän fem, sex år senare, de

människorna som kom ut, som fortfarande var kvar, inte förrän de var tillräckligt starka för att vara friska, så de kunde le igen, inte förrän de kände sig tillräckligt bra för att se att världen inte är dålig och inte förrän de vågade sätta friska barn till den här världen. Då följde naturen sin gång: världen är vacker; blommorna kom upp. Och det finns kärlek i världen, det har naturen sett till. Men våra barn - det är fullt normalt, och jag tror att varje person som tänker efter kommer att säga detsamma, att sådana barn är överkänsliga, allt inom dem, deras hjärtan darrar, gråter direkt. För att deras hjärtan, deras själar är sjuka. Och vi har satt denna sjukdom hos dem. Denna rädsla, alltid rädslan, våra barn växte upp

med den. Och det är därför de alltid ser sig omkring och vänder sig om när de går nerför gatan, förstår ni, de vänder sig om. Endast en person som är rädd vänder sig om!

När någon blir sjuk från lägret, och hans huvud gör ont och hand själ blöder för en far, en syster, en bror som blev kvar där, kan denna person bara få ett barn som är skadat ända in i själen. Om det kommer till världen, kan du se hur ljuvligt det är, hur vackert, du fostrar det, du älskar det, omfamnar det. Det växer, men denna rädsla som var inom dig, du för över den till det, med modersmjölken.

Ill. 13 (ur Cech / Fennesz-Juhasz / Heinschink 1999, s. 77)

och det industriella omfånget, så var det egendomliga inslaget i mordet på romerna den naturlighet med vilken

de togs emot i cirkeln av offer och den nonchalans med vilken mordet fortsatte, trots att det ända fram till slutet

inte nödvändigtvis fanns något tydligt utformat, omfattande program för deras förintelse.

ÖVERLEVANDE

Efter kriget konfronterades de överlevande romerna med samma fördomar som de hade fått utstå redan före 1933 i hela Europa. Efter 1945 fanns det inget offentligt intresse för deras öde.

Det var först under sent 1970-tal som majoriteten av befolkningen utvecklade en känsla av orättvisa. Ett initiativ som tagits av romska organisationer, som nu fick möjlighet att etablera sig. Fortsatta fördomar hade konsekvenser för de så kallade ”gottgörelserna”. Det var endast en minoritet av överlevande tyska och österrikiska romer och sinti

som fick möjlighet att hävda sina krav. De österrikiska och tyska gärningsmännen slapp undan fängelsestraff eller benådades efter en kort tid. De få romer som inte föll under trycket och istället gick vidare, misskrediterades i många fall igen och avfärdades som lögnare. [Ill. 13]

Bibliografi

Cech, Petra / Fennesz-Juhasz, Christiane / Heinschink, Mozes F. (red.) (1999) Lovarenge paramiči taj textura anda Österreich, kotor II. Wien: Romano Centro | **Ficowski, Jerzy (1992)** Wieviel Trauer und Wege. Zigeuner in Polen. Frankfurt/Main: Peter Lang | **Fings, Karola (1997)** Romanies and Sinti in the concentration camps. I: Fings, Karola / Heuss, Herbert / Sparing, Frank (red.) From “Race Science” to the Camps. The Gypsies during the Second World War I. Hatfield: University of Hertfordshire Press, ss. 72-109 | **Hancock, Ian (2002)** We are the Romani people. Ame sam o Rromane džene. Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Kenrick, Donald / Puxon, Grattan (1995)** Gypsies under the Swastika. Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Lewy, Guenter (2000)** The Nazi Persecution of the Gypsies. Oxford: Oxford University Press | **Nečas, Ctibor (1999)** The Holocaust of Czech Roma. Prague: Prostor